

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО

Статтю присвячено аналізу проблеми естетичного виховання школярів як складової педагогічної системи В.Сухомлинського.

Ключові слова: педагогічна система В.Сухомлинського, естетичне виховання, Павлиська середня школа.

Педагогічна система, створена В.Сухомлинським, є особливим і неповторним явищем в українській педагогічній думці ХХ ст. Її вивченню присвячено наукові розвідки М.Боришевського, О.Дзевєріна, В.Караковського, М.Мухіна, А.Розенберга, О.Сухомлинської та ін.

Діяльність Василя Олександровича, починаючи з 50-тих рр. ХХ ст. постійно привертала увагу освітян і громадськості всієї УРСР, а пізніше і СРСР. У тогочасних періодичних виданнях надруковано ряд статей, що визнають ефективність роботи В.Сухомлинського як керівника школи, а згодом постать педагога, його творчість і власне Павлиська школа стають взірцем, незмінним об'єктом обговорень на обласному, республіканському і всесоюзному рівні. Але звертаємо увагу на те, що особистість Василя Олександровича сприймалась науковцями неоднозначно. Одні вчені в публікаціях давали високу оцінку його діяльності (О.Губко, Ф.Кузнецов, Є.Лебедева, А.Левшин, С.Соловейчик), інші статті були критичного характеру (В.Кумарін, Б.Лихачов).

Цілісна педагогічна система, розроблена В.Сухомлинським, знайшла своє відображення у таких працях автора: "Павлиська середня школа", "Моя педагогічна система", "Серце віддаю дітям", "Духовний розвиток школяра" і багатьох інших. Саме в них Василь Олександрович по-новому розкрив уже відомі педагогічні положення.

Дана педагогічна система формувалась протягом всього періоду вчительської діяльності, наукового пошуку автора, а значить протягом усього життя.

Вона була створена на основі вивчення і творчого засвоєння ідей класиків зарубіжної та української педагогіки (Я.Коменського, Я.Корчака, І.Песталоцці, А.Дістервега, Ж.Руссо, Л.Толстого, К.Ушинського, Г.Сковороди, І.Франка, Т.Шевченка, А.Макаренка), його власного педагогічного досвіду і була обумовлена змінами в сучасному йому суспільно-політичному житті.

Метою педагогічної системи В.Сухомлинського є формування всебічно розвиненої особистості, що втілює в собі "повноту й гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, в якій вихователь бачить такі сторони, риси, грані, як моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість" [6: 72].

Розглядаючи власну педагогічну систему, автор включав до неї “всю багатогранність, сукупність методів і прийомів виховного впливу особи педагога на колектив і особу вихованця з метою виховання всебічно, гармонійно розвиненої особистості. Педагогічна система – це втілення положень і узагальнень педагогічної теорії в конкретних стосунках педагога з вихованцями, в повсякденному їх спілкуванні в найрізноманітніших сферах духовного життя, активної діяльності” [9: 87].

Необхідною складовою і важливим напрямом формування всебічно розвиненої особистості в педагогічній системі В.Сухомлинського є естетичне виховання.

Аналіз історико-педагогічної літератури показав, що різноманітні аспекти естетичного виховання в педагогічній спадщині В.Сухомлинського вже стали темою дисертаційних досліджень (Т.Будняк, І.Наливайко, Н.Тарапака, Г.Ткаченко), публікацій в періодичній пресі (В.Бутенко, Ю.Несторенко, Е.Печерська, М.Плохова, В.Савченко, Г.Шевченко), науково-практичних конференцій (м. Кіровоград, м. Херсон та ін.) [1; 2].

Незважаючи на те, що багато науковців-сучасників вивчали підходи В.Сухомлинського до реалізації естетичного виховання школярів, не було детальних розвідок щодо аналізу його як складової педагогічної системи, створеної вченим, що і є предметом нашого дослідження і висвітлення в публікації.

Мета статті: показати, що естетичне виховання учнів є складовою педагогічної системи В.Сухомлинського.

Завдання: цілісно проаналізувати основні положення педагогічної системи В.Сухомлинського, його підходи до реалізації естетичного виховання в навчально-виховному процесі Павлівської школи, актуальність і цінність спадщини вченого на сучасному етапі розвитку світової педагогічної думки.

Ідеї вченого про виховання зосереджують у собі наукові й духовні знання, передову практику роботи сім'ї, школи, громадськості, узагальнений і систематизований педагогічний досвід учителя, вихователя, керівника.

Мета і зміст всієї виховної роботи, на думку педагога, полягала в тому, “щоб кожному юнакові, кожній дівчині дати моральну, розумову, практичну і психологічну підготовку до праці, розкрити в кожному з них індивідуальні задатки, нахили і здібності” [7: 8]. А вся виховна робота у Павлівській школі починалася з вивчення дитини.

На нашу думку, доцільно виокремити пріоритетні напрями змісту виховного процесу педагогічної системи В. Сухомлинського. До них належать: громадянське, моральне, трудове, розумове, фізичне, ідейно-політичне, естетичне, сімейне, патріотичне виховання. Саме взаємозв'язок та взаємовплив визначених напрямів сприяв формуванню всебічно розвиненої особистості.

Естетичне виховання займає особливе місце в педагогічній системі Павлівського педагога. Ідеї вченого щодо його реалізації знайшли глибоке

відображення в науково-публіцистичних творах, казках і оповіданнях для дітей.

Нагадаємо, що естетичне виховання становить “складову частину виховного процесу, безпосередньо спрямовану на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини. Естетичне виховання спрямоване насамперед на виховання в людини гуманістичних якостей, інтересів і любові до життя в його різноманітних проявах” [3: 119].

Естетичне виховання у В.Сухомлинського спрямоване на розв’язання конкретних завдань, серед яких:

- “формувати в дітей, підлітків, юнацтва уявлення про прекрасну людину, про піднесене й величне в її думках, почуттях, переживаннях” [6: 180].
- “навчити дитину бачити в красі навколишнього світу, в красі людських стосунків духовне благородство, доброту, сердечність і на цій основі утверджувати прекрасне в самій собі” [6: 177].

Естетичне виховання в Павлиші реалізовувалось різними шляхами: через сім’ю, працю, навчання, позакласну діяльність.

Сім’я, за В.Сухомлинським, становить “першу школу інтелектуального, морального, естетичного і фізичного виховання” [8: 12], з неї починається формування та розвиток особистості дитини. Саме у сім’ї учень з раннього віку повинен переживати яскраві позитивні емоції як відповідь на спілкування з близькими. В даному випадку від них безпосередньо залежить фізичний і духовний розвиток дитини. Важливо, щоб саме батьки сприяли прояву естетичних почуттів і нахилів дітей, стали першопрохідцями в світ прекрасного.

Крім цього, поняття “прекрасне” повинно насичувати все життя особистості й колективу. Розуміння прекрасного можливе через співвідношення двох протилежних понять: *прекрасне* і *потворне* – це уявлення, які зумовлюються світоглядними принципами кожної особистості і розвиваються в духовній атмосфері певного часу. У Павлиській середній школі важливу роль відіграють куточки краси і хвилини краси. Саме завдяки ним діти вчаться розуміти красу. “Краса – це радість твого життя. Людина стала Людиною тому, що побачила глибину синього неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої та ранкової зорі... - побачила і здивувалась, і пішла по землі, створюючи нову красу” [5].

Естетичне виховання в Павлиші реалізовувалось і в навчальному процесі. Навчання, на думку В.Сухомлинського, повинно бути водночас і “процесом розумового, морального, ідеологічного, естетичного виховання” [8: 238], а кожен момент на уроці здатний навчити дітей відчувати красу. Адже вона є всюди: і в звуках води, і шелесті трав, і ароматі квітів, і хімічних формулах, і математичних теоремах, і орфографічних таблицях.

У позакласній роботі естетичне виховання реалізовувалось через діяльність 48 гуртків. Особливу роль відігравали гуртки художньої самодіяльності (хоровий, драматичний, музичний або літературно-творчий), які давали змогу реалізувати естетичні потреби учнів в творчій діяльності і здебільшого позитивно впливали на духовний світ школярів, пробудження почуття й думки.

Крім цього, педагогічна система В.Сухомлинського пронизана ідеєю формування естетичного ставлення учнів до дійсності: “всюди, де ми працюємо, відпочиваємо, повинно бути красиво” [5].

Для успішної виховної роботи у своїй педагогічній системі Василь Олександрович використовував ряд засобів. Він вважав, що “єдиного, універсального засобу впливу” [7: 507] немає. Великого значення вчений надавав наступним: слову, природі, книзі, казці, різним видам мистецтва.

За допомогою слова в Павлиші виховували в учнів доброту, чесність, справедливість, повагу до рідних і людей похилого віку. Виховання словом відбувалось через застосування системи організаційних форм, методів і прийомів (мандрівки до джерел думки й слова, уроки казки, повчання, навіювання, роз’яснення, бесіди, заохочення та ін.)

На думку української дослідниці Г.Ткаченко, новаторський внесок В.Сухомлинського у дану проблему полягає у створенні ним казок, повчальних оповідань, бувальщин, притч, легенд, що збагатили сучасну дитячу літературу.

Естетичне виховання в Павлиській середній школі здійснювалось засобами різних видів мистецтв (музичного, образотворчого, театрального, хореографічного та екранних) через творчу діяльність учнів. Це і художня праця, і гра на музичних інструментах, і участь у театралізації казок, і перегляд та обговорення кінофільмів, і багато ін.

Практична робота з естетичного виховання в Павлиській середній школі вчить переживати почуття насолоди від прекрасного, спонукає до індивідуальної творчості. Для цього вчителі застосовують різні види робіт: і літературні спроби, і драматизацію казок, оповідань, байок, і роботу в теплиці, і походи, і екскурсії та багато ін.

Естетичне виховання Василь Олександрович органічно пов’язував з іншими напрямками виховання, зокрема з моральним, розумовим, фізичним, патріотичним.

Так, зв’язок естетичного і морального виховання виявляється в формуванні естетичного ставлення дітей до праці й пізнання. Комплекс естетично насиченої праці в Павлиші становить єдність потрібного і красивого. У створення матеріальних цінностей діти вкладають найкращі духовні якості таким чином відчують красу творчості..

Естетичне і розумове виховання найчастіше пересікаються при вихованні дітей із зниженою здатністю до навчання. Тут важливими психологічними засобами виступають казка, музика, образотворче мистецтво, праця, рідне слово, книга, краса, що поєднує в собі образ і слово.

Для дітей із зниженою здатністю до навчання особливо важливі заняття у світі краси – серед природи. Сприйняття творів живопису, прослуховування музичних творів вчать їх бачити і відчувати красу.

Зв'язок естетичного виховання з фізичним відбувається через ідею утвердження уявлень про красу гармонійно розвинутого тіла, красу руху.

Також, естетичне виховання безпосередньо пов'язане і з патріотичним. Даний зв'язок проявляється через формування патріотичного почуття, що починається з любові до навколишнього світу. Вихователь прагне, щоб дитина усвідомила, замалювала в пам'яті назавжди красу рідного краю. Для цього В.Сухомлинський пропонує висаджувати Яблуньку, Виноградний Кущ Матері, Батька, Бабусі, Дідуся. Створюючи радість для батьків дитина повинна і сама радіти, тоді вона буде і добре навчатись, щоб не завдати болю рідним. У кожному класі знаходився Куточок бойової слави. Тут учень може прочитати звернення дідів-прадівів, що загинули у Великій Вітчизняній війні. Це примусить його замислитись, залишившись наодинці з думками.

Усі напрями, форми, методи і прийоми виховання тісно поєднані у педагогічній системі В.Сухомлинського.

У чому ж полягає новаторський внесок Василя Олександровича до проблеми естетичного виховання школярів? На нашу думку, досить чітку і обґрунтовану відповідь дав російський вчений-сухомлиніст М.Мухін. Він підкреслив, що Василь Олександрович, “залишаючись у руслі традиційного підходу, наповнює процес естетичного удосконалення новаторськими ідеями” [4:199]. Вони проявляються вже в процесі організації естетичного виховання за зразком “від емоційної сфери – до когнітивної і від останньої до – діяльнісно-практичної” [4:199].

Таким чином, на основі проведеного аналізу встановлено, що естетичне виховання, як і громадянське, моральне, трудове, розумове, фізичне, ідейно-політичне, сімейне, патріотичне є рівнозначною складовою педагогічної системи В.Сухомлинського, хоча й посідає в ній особливе місце. Проте педагогічна система, теоретично розроблена Василем Олександровичем і практично втілена в роботу Павлиської середньої школи, багатогранна і містить у собі відповіді на безліч ще не поставлених сьогодні питань. Тому, на нашу думку, потребують подальшого вивчення з позицій системності інші напрями виховання, дидактика й управління.

Література.

1. В.А.Сухомлинский: Библиография / Сост. А.И.Сухомлинская, О.В.Сухомлинская. – К.: Рад. шк., 1987. – 255 с.
2. В.О.Сухомлинський: Біобібліографія: 1987 – 2000рр. / Уклад. Г.І.Сухомлинська, О.В.Сухомлинська; За ред. Н.О.Гажаман, Л.І.Ніколюк. – К.: КНЕУ, 2001. – 128 с.
3. Гончаренко С.І. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – С.119.
4. Мухин М.И. Педагогическая система В.А.Сухомлинского: традиции и новаторство: Моногр. – 2-е изд. испр. – Соликамск, 1999. – 370 с.

5. Сухомлинский В.А. Заповеди красоты // Учительская газета. – 26 ноября. – 1963.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5т. — К.: Рад. школа, 1976. — т.1. — 654 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5т. — К.: Рад. школа, 1976. — т.4. — 640 с.
8. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. — К.: Рад. школа, 1978. — 263 с.
9. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система: [З неопублікованої книги „Педагогічна культура”] // Радянська школа – 1988. - №6. – С.87–91; №7. – С. 79-84; №8. – С. 87-91; №9. – С. 86-91.
10. Ткаченко Г.М. Виховання школярів засобами слова в творчій спадщині В.О.Сухомлинського. — Автореф. дис. ... К., 2000. — 18с.

Sarayeva L.V. Aesthetic education of school-children in V. Sukhomlinskiy pedagogical system.

The article is devoted to the analysis of children aesthetic education as a part of V. Sukhomlinskiy pedagogical system.

Key words: pedagogical system, aesthetic education.